21/07/2019

Όταν ο Στρατής Μυριβήλης μιλούσε για την δύναμη της Βυζαντινής Μουσικής

/ Ορθόδοξες Προβολές

Δεν υπάρχει αμφιβολία, πως ο αιώνας που περνάμε είναι ένας αιώνας ακατανοησίας. Αν ήμουνα ιστορικός, θα τον ονόμαζα «Αιώνα του Βαβέλ». Οι άνθρωποι έχουν μπερδέψει το νόημα των λέξεων, που επί πολλούς αιώνες εξέφραζαν μιάν ορισμένη έννοια και δεν γίνεται πια να συνεννοηθούν. Όλοι κουβαλάμε πέτρες για τον νέο πύργο της Βαβέλ, που είναι ο μηχανικός πολιτισμός μας. Μεγαλοφυής και θρασύς πολιτισμός, που χτίζει τον πύργο του ενάντια στο Θεό. Τον πύργο τον πελώριο και τρομερό, που είναι έτοιμος να σωριαστεί πάνω στα υπεροπτικά κεφάλια των κτητόρων του, και όλοι ακούμε από τώρα να τρίζουν τα ατσαλένια θεμέλια του. Ζούμε σε μιάν εποχή φουρτουνιασμένη από γεγονότα, ιδέες και πράξεις αντιφατικές, που συνταράζουν την ανθρώπινη ψυχή και την γιομίζουν πότε με φρίκη και πότε με αυτοθαυμασμό. Η ζωή και η ευτυχία των ανθρώπων είναι πια έρμαιο και παιχνίδι στα χέρια των φοβερών δυνάμεων, που ο ανθρώπινος νους αποσπά μία προς μία από απέραντο μυστήριο της Δημιουργίας

του Θεού, και στο τέλος τις εξαπολύει ενάντια στην ίδια του την ύπαρξη.

Μέσα σ’ αυτή τη θύελλα του πνεύματος, του ατσαλιού και του αίματος, κάθε άτομο, όπως και κάθε έθνος, αγωνίζεται με όλα τα μέσα που διαθέτει να κρατηθεί όρθιο, να μη σαρωθεί από τον ανεμοστρόβιλο, να μην πέσει. Γιατί αλλοίμονο αν πέσει. Ξέρει τώρα από πάνω του θα περάσει ολόκληρη η αγέλη των έξαλλων ανθρώπων και των απάνθρωπων μηχανών, και θα τον λιώσει. Θα τον εξευτελίσει πρώτα ως το τελευταίο όριο της αντοχής του, και στο τέλος θα τον εξαφανίσει.

Όμως ένας άνθρωπος, ένας λαός, ένα έθνος, δεν εξαφανίζεται μονάχα με τη φωτιά και με το σίδερο. Δεν εξαφανίζεται μονάχα με το χάσιμο της ζωής του. Εξαφανίζεται πιο σίγουρα, πιο τελειωτικά με το χάσιμο της ψυχής του. Της ψυχής του της ατομικής, της ψυχής του της ομαδικής. Χάνω την ψυχή μου θα πει: χάνω την ουσιαστική μου ύπαρξη. Χάνω την αίσθηση της ατομικής μου τέλειας ψυχοπνευματικής σύνθεσης, που αποτελεί ένα μόριο από τη μεγάλη, την πλατειά κοινωνική και εθνική σύνθεση, από την οποία αντλώ και ανανεώνω αδιάκοπα τα φυσιογνωμικά στοιχεία του πνεύματος μου και της ψυχής μου. Και αυτή η εθνική φυλετική ιδιομορφία της ψυχής μου είναι ακριβώς εκείνη που με εντάσσει φυσιολογικά μέσα στην πανανθρώπινη κοινωνική σύνθεση. Αλλά για να μη χάσω τον εαυτό μου, πρέπει να γνωρίζω τον εαυτό μου. Το «γνώθι σεαυτόν» είναι η πλουταρχική πηγή της γνώσεως. Αυτό λοιπόν πρέπει να είναι η βάση της γενικής παιδαγωγικής προσπάθειας του Έθνους, του οποίου εντελοδόχος είναι το Κράτος και η Εκκλησία. Όργανα για αυτή τη συνειδητοποίηση είναι το Υπουργείο Παιδείας, ο Κλήρος, ο τύπος, ο καλλιτέχνης που εκφράζει την εθνική ψυχή και ολόκληρη η τάξη των διανοουμένων, που είναι υπεύθυνη για την πνευματική συγκρότηση του λαού.

Για να γνωρίσουμε τον Ελληνικό εαυτό μας, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται η ψυχοπνευματική μας προσωπικότητα. Από πού ερχόμαστε. Πώς φτάσαμε να είμαστε εδώ που είμαστε. Ποιες είναι οι δυνάμεις και οι αδυναμίες μας. Και πού πηγαίνουμε. Καταπού μας οδηγεί η πολιτιστική ροπή, που κυβερνά τούτο το έθνος, αμετάκλητα, δίχως παρέκκλιση, επί τρεις χιλιάδες χρόνια.

Τα στοιχεία αυτά, που συνθέτουν την ελληνικότητα μας τη σημερινή και πλουτίζονται αδιάκοπα μέσα στην ιστορική πορεία της με νέο πλήθος από βιώματα ιστορικά και βιολογικά, δεν μπορεί βέβαια να τα καθορίσει κανείς μέσα στα στενά περιθώρια μιας σύντομης μελέτης. Γι΄ αυτό θ’ ασχοληθούμε εδώ μόνο με ένα απ’ αυτά τα στοιχεία, μόνο με μια ψηφίδα από το θαυμάσιο ψηφιδωτό της εθνικής μας ψυχής. Η ψηφίδα αυτή είναι η μουσική του Ελληνικού λαού και ειδικά ένα μέρος απ’ αυτή τη μουσική. Η θρησκευτική Ελληνική Μουσική. Η προσευχητική. Η λατρευτική

Μουσική. Βυζαντινή, γιατί από το Βυζάντιο ξεκίνησε οργανωμένη η θρησκεία μας, στα χρόνια της Ελληνικής μας Αυτοκρατορίας. Από κει, όταν στα χρόνια της Ελληνικής μας Αυτοκρατορίας. Από κει, όταν η Πόλη ήταν πρωτεύουσα του κόσμου και το απόρθητο κάστρο του παγκόσμιου πολιτισμού, ξεκίνησε η θρησκεία μας, οπλισμένη και στολισμένη με τις περίλαμπρες τέχνες της. Με την υμνογραφική της λογοτεχνία, με την θρησκευτική μουσική της, με την αρχιτεκτονικής της, με τη ζωγραφική της, με την ψηφιδογραφία και όλη τη διακοσμητική της μεγαλοπρέπεια.

Αυτές οι αδελφές ωραίες τέχνες του Ελληνισμού, δεν είναι τυχαία και συμπτωματικά φανερώματα ζωής. Αποτελούν κορυφώματα καλλιτεχνικών δημιουργιών, που βγήκαν από οργανικές εξελίξεις του Ελληνικού πολιτισμού, όπως οι Βυζαντινοί τον παρέλαβαν από την ελληνιστική μεταλεξανδρινή παράδοση και τόνε πλούτισαν με νέα στοιχεία της Ανατολής, που μετουσιώθηκαν στον καθαρό Ελληνοχριστιανικό ρυθμό, μέσα στη φλογερή χοάνη της θεοκρατικής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Με τον ίδιο τρόπο ο Κλασσικός Ελληνικός πολιτισμός είχε ποτισθεί άφθονα από τους μυστικούς χυμούς της Ανατολικής σοφίας, που τους αφομοίωσε κατόπιν και τους υπέταξε οργανικά στην εθνική ιδιομορφία της δικής του εκφράσεως. Και αργότερα, όταν ο Ελληνικός πολιτισμός άρχισε να μαραζώνει μέσα στον ασφυχτικό ορίζοντα της αυτάρκειάς του, πάλι η μεγαλοφυΐα του Μεγαλέξανδρου, απλωμένη δημιουργικά σε όλο το γνωστό κόσμο, ένοιωσε την ανάγκη να ζωογονήσει το μαραζωμένο οργανισμό με νέες πνευματικές και πολιτιστικές διασταυρώσεις, που αναζήτησε ανάμεσα στους λαούς της κοσμοκρατορίας του. Έτσι η Ελληνική Αυτοκρατορία του Βυζαντίου είναι συνυφασμένη αδιάσπαστα μέσα στη ζωή μας με στοιχεία καλλιτεχνικά, θρησκευτικά, ηθικά και ηθογραφικά, κοινωνικά και τυπολατρικά. Η Βυζαντινή μας Αυτοκρατορία δεν πρόκειται βέβαια να ξαναζήσει σαν σχήμα πολιτιστικό και κρατικό, όπως δεν γίνεται να ξαναζήσει σε δεύτερη έκδοση η Αθηναϊκή Δημοκρατία ή ο Σπαρτιατικός εθνικιστικός οργανισμός. Κάθε εποχή βρίσκει τις πολιτικές εκφράσεις της, που είναι επικαιρικών στοιχείων της ζωής. Αλλά η θρησκεία;

Αυτή είναι μια μορφή του πολιτισμού, που ή ζει, υφίσταται, και υπάρχει με όλες τις κύριες αισθητικές και φιλοσοφικές εκφράσεις της, ή χάνεται και σβήνει μαζί με αυτές, και τότε αποτελεί υλικό μουσειακής και επιστημονικής μελέτης για τους μεταγενέστερους. Έτσι, ή εξακολουθούμε νάμαστε ελληνοχριστιανοί, όπως μας διέπλασε με επεξεργασία 1650 χρόνων το Βυζάντιο, οπότε θα εξακολουθούμε νάχουμε τη βυζαντινή θρησκευτική τέχνη, καθώς και την τελετουργική πομπή και τα άμφια και τα θρησκευτικά σύμβολα του Βυζαντίου, ή απλώς... θα πάψουμε νάμαστε χριστιανοί ορθόδοξοι, οπότε ο καθένας θάναι ελεύθερος να κάνει του κεφαλιού του στα ζητήματα της θρησκείας και της Εκκλησίας, όπως γίνεται με τη

θρησκευτική αναρχία της αμερικανικής εθνολογίας πανσπερμίας. Εδώ συμβιβασμός, ύποπτα μίγματα και νοθείες δεν χωράνε.

Είναι μοιραίο για το Έθνος μας, τα θρησκευτικά του ζητήματα να είναι αδιάσπαστα συνδεδεμένα με την ιστορική μοίρα του λαού μας. Η Ελληνική Ορθοδοξία, είτε το θέλουμε είτε όχι, έχει ταυτισθεί με την εθνική μας υπόσταση, ήγουν με την ελευθερία μας. Έχει γίνει δηλαδή εθνική θρησκεία, όπως το Δωδεκάθεο του Ολύμπου είταν η εθνική θρησκεία των προγόνων μας. Και η εθνική θρησκεία των αρχαίων Ελλήνων ξέφτισε και κατέρρευσε μαζί με την εθνική τους ελευθερία. Πάνω στα κατάρτια των βαρβαρομάχων καραβιών της Πόλης κυμάτιζαν τα χρυσά λάβαρα της Παναγίας, που είταν για το χριστιανικό Κράτος στρατηλάτης μαζί και πολέμαρχος, σαν την Αθηνά. Προς Αυτήν, προς την Υπέρμαχο Στρατηγό, αποτείνεται το θαυμάσιο βυζαντινό τροπάρι, που στην πραγματικότητα είναι ο εθνικός ύμνος του αγωνιστικού Βυζαντίου. Και σαν εθνικό μας ύμνο έπρεπε να το κρατήσει και η απελευθερωμένη Ελλάδα του ’21, αν οι λόγιοι και πολιτικοί εκείνης της εποχής είχαν την οξυδέρκεια να καταλάβουν την σημασία που παίρνει η παράδοση στη ζωή των Εθνών, και δεν έβλεπαν την Κλασσικήν Ελλάδα να ενώνεται ηθικά και ιστορικά με το απελευθερωμένο Έθνος, δίχως την ένδοξη και μεγαλόπρεπη περίοδο της Βυζαντινής χιλιετίας, που μεσολάβησε και σφυρηλάτησε την νέα μας Ελληνοχριστιανική συνείδηση. Δήτε όμως. Αυτό που δεν έκαμε το μεταεπαναστατικό Κράτος τόκαμε μόνος του ο Ελληνικός Λαός. Έτσι, κάθε φορά που ένα μεγάλο εθνικό γεγονός τρικυμίζει στην ψυχή μας, το βυζαντινό τροπάρι αυθόρμητα ανεβαίνει στα χείλη μας και σμίγει με τους στίχους του Σολωμού. Και πάλι αυθόρμητα, κάθε φορά που ένα υπόδουλο τμήμα του Ελληνισμού ενώνεται με την ενιαία ελεύθερη πατρίδα, ο Ελληνικός λαός αλληλοχαιρετάται με την θρησκευτική φράση «Χριστός Ανέστη». Και προχτές ακόμα, όταν η Ελλάδα έκαμε το θαύμα του ’40-’41, οι Έλληνες στρατιώτες έβλεπαν την Υπέρμαχον του Βυζαντίου να πολεμά επι κεφαλής των τους κτηνώδεις επιδρομείς. Πήγα και τους είδα, εκεί στα χιονισμένα βουνά της Αλβανίας, αυτούς τους νεαρούς ήρωες των ημερών μας. Και όλοι είχαν κρεμασμένη στο στήθος ή στον ορθοστάτη του παγωμένου τους αντίσκηνου την εικόνα της Βυζαντινής Υπερμάχου. Σαν να είταν όχι πολεμιστές του Γεωργίου του Β’, αλλά του Τσιμισκή, του Βασιλείου του Βουλγαροκτόνου ή του τελευταίου Παλαιολόγου. Ως αυτό το σημείο, η Εθνική μας υπόσταση είναι ζυμωμένη με την Ορθοδοξία της Πόλης. Και είταν πολύ φυσικό.

Σαν έπεσε το Βυζάντιο, η Εκκλησία αντικατάστησε τον τσακισμένο κρατικό οργανισμό σαν υποκατάστατος μηχανισμός της Εθνικής ενότητας. Τα σύμβολα της Αυτοκρατορίας τα κράτησε η Εκκλησία και τα διατήρησε μέσα στους μαύρους αιώνες της σκλαβιάς. Και μέσα σε αυτούς τους φοβερούς αιώνες, αυτή στάθηκε το

πνευματικό και εθνικό κέντρο της μαρτυρικής φυλής. Ενάντια στους αρχηγούς της ξέσπαγε κάθε επίθεση των εχθρών του Ελληνισμού, τόσο από μέρους των καταχτητών, όσον και από μέρους των Φράγκων. Και σωστά τόπανε, πως σε πολλές κρίσιμες ώρες το ράσο στάθηκε η εθνική σημαία της Ελλάδας στα χρόνια της σκλαβιάς. Σε αυτό το διάστημα, εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες χάθηκαν για το Ελληνικό εθνικό σύνολο. Ποιοι είταν αυτοί; Είταν όλοι όσοι με την βίαν ή με το φόβο άφησαν την θρησκεία τους. Συμπέρασμα αδιάσειστο. Αν υπάρχουμε σήμερα σαν Ελληνική φυλή, είναι γιατί κρατήθηκε από το άμφιο της θρησκείας μας όλας αυτά τα χρόνια. Δεν θα βρίσκε κανένας αρχή και τέλος, αν έλεγε να λογαριάσει τους εθνικούς ήρωες της Εκκλησίας μας. Από το πλήθος των ιερέων που σφάχτηκαν στην Πόλη και σε όλη την Ανατολή προ και κατά την υποδούλωση του Βυζαντινού Ελληνισμού ως τον Πρωτομάρτυρα του ’21 τον Πατριάρχη, ως τους κληρικούς εθνάρχες ιερομάρτυρες της Κυπριακής επανάστασης του ’21. Και από αυτόν ως τους 230 κληρικούς μας, που τον σκότωσαν, τους σταύρωσαν, τους ανεσκολώπισαν και τους διεπόμπευσαν οι καταχτητές και οι Εαμοσλαύοι. Όλοι αυτοί έγραψαν με το αίμα τους το «πιστεύω» της εθνικοθρησκευτικής μας ενότητας. Είναι ιστορία γεμάτη από αιματωμένα άμφια, από εμπρησμένες εκκλησίες, από μαγαρισμένα εικονίσματα.

Είναι μια καταπληχτική ιστορία πολλών αιώνων, τραγουδισμένη με τροπάρια, με ύμνους , με θρήνους και μοιρολόγια. Και αυτά αποτελούν ένα μέρος από την Ελληνοχριστιανικής μας παράδοση.

Ένας από τους πιο σοβαρούς φορείς αυτής της παραδόσεως στάθηκε η Μεγάλη του Γένους Σχολή. Το μοναδικό αυτό ίδρυμα ασχολήθηκε με σύστημα και ιερή προσήλωση με την Βυζαντινή Μουσική, ιδρύοντας στα 1890 ειδική Σχολή στην οποία δίδαξαν σοφοί δάσκαλοι την παραδοσιακή Εθνική μας εκκλησιαστική μουσική.

Από αυτή τη Σχολή, που κρατήθηκε ως την καταστροφή του ’22, μεταφέρθηκε ως τα χρόνια μας η σωστή Βυζαντινή Μουσική. Οι εκατοντάδες μαθητές της σκορπίστηκαν σε ολάκερη την Ελλάδα με καλλίφωνους και μορφωμένους πρωτοψάλτες, περισώζοντας έτσι την θαυμάσια αυτή κληρονομιά.

Το έργο αυτό είναι νομίζω ένας από τους πιο σπουδαίους τίτλους τιμής πούχει στο θαυμαστό της ενεργητικό ή Μεγάλη Σχολή του Γένους, που στάθηκε το προπύργιο του γνήσιου Ελληνικού Πνεύματος στα πιο δύσκολα χρόνια του Ελληνισμού. Η Μεγάλη Σχολή ήταν ο μοναδικός ίσως φοράς αυτού που ονομάσαμε πριν Ελληνοχριστιανική παράδοση.

Όλοι οι ημιμαθείς, οι σνόμπ, όλοι οι ξεθυμασμένοι φυλετικά Έλληνες, συγχέουν

είτε από αμάθεια, είτε από σκοπιμότητα προπαγανδιστική, την έννοια «παράδοση» με την έννοια «αντίδραση», «οπισθοδρόμηση».

Υπάρχει, βέβαια, στις μέρες μας έκδηλο ένα ρεύμα ξενομανίας και επίδειξης νεωτεριστικού πνεύματος. Αυτό το ονόμασα άλλοτε «πανικό του μοντερνισμού».

Οι άνθρωποι που πάσχουν από αυτήν την πνευματική διαστροφή, τρέμουν μήπως περάσουν για καθυστερημένοι. Και εκστασιάζονται πια για κάθε τι, που τους παρουσιάζεται ως νεωτεριστικό, και παριστάνουν τον ενθουσιασμένο μπροστά σε κάθε αρλούμπα ιδεολογική ή καλλιτεχνική, που εμφανίζεται σαν άρνηση και σαν επανάσταση ενάντια σε κάθε μορφή ζωής, στοχασμού ή τέχνης, που κινείται μέσα σε φυσικές και ανθρώπινες αναλογίες.

Από αυτούς είναι και οι αμόρφωτοι ρωμηοί, που ντρέπονται, γιατί η θρησκευτική μας μουσική δεν έχει τετραφωνίες, δεν έχει τενόρους και βαρύτονους και μπάσους, δεν έχει κορώνες πρίμο, τέρτσο και σεγκόνο, που είναι πράγματα ευρωπαϊκά. Και βάλθηκαν, οι μωροί, να την επισκευάσουν, να την διορθώσουν, να την μοντερνίσουν. Αυτοί οι άνθρωποι, όταν δεν είναι επιτήδειοι παγκαροεπίτροποι, που μασκαρεύοντας την Βυζαντινή μουσική, το κάνουν για να προσελκύσουν το πλήθος των σνομπ στους δίσκους των (και είναι χαρακτηριστικό πως το ίδιο έκαμε ο αιρετικός Άρειος, βάζοντας στις ακολουθίες του «μέλη θυμελικά», δηλαδή μουσική θεάτρου, για να παρασύρει τους εθνικούς, που τους ήταν αγαπητή) είναι συνήθεις τύποι δίχως καμμιά καλλιέργεια του αισθήματος της καλαισθησίας.

Δεν καταλαβαίνουν την ιεροσυλία που κάνουν, βάζοντας βέβηλο χέρι πάνω σε έναν ιερό, πατροπαράδοτο θησαυρό, που υπάγεται σε δικούς του αυτοτελείς καλλιτεχνικούς νόμους, για να τον μασκαρέψουν ή να τον ανταλλάξουν με φτηνοπράγματα κακού γούστου. Όπως κάνουν οι επιτήδειοι γυρολόγοι, που περιφέρονται στα χωριά και ανταλλάσσουν τα βαρειά χρυσοΰφαντα της βιομηχανίας, ξεγελώντας τις απλοϊκές νοικοκυρές για να τους αρπάξουν για ένα κομμάτι ψωμί τους θησαυρούς της παλαιάς αρχοντικής κασσέλας του σπιτιού. Ούτε είναι ικανοί να καταλάβουν αυτοί οι επικίνδυνοι μοντερνιστές τη βιολογική σχεδόν δύναμη, που έχει η παράδοση πάνω στην συνέχεια και τη διατήρηση της εθνικής ζωής. Και θεωρούν για ηλίθιο έξαφνα τον αγγλικό λαό, που κρατά με πάθος τύπους και παραδόσεις, που δεν έχουν καν σήμερα κανένα νόημα σχετικά με την σύγχρονη ζωή του Αγγλικού έθνους, κρατάνε όμως μέσα τους άγρυπνο το νόημα της μεγάλης ιστορίας του, της οποίας απλά και ορατά μαρτυρία και σύμβολα είναι αυτές οι περούκες, αυτές οι μεσαιωνικές στολές, αυτά τα αναχρονιστικά έθιμα.

Κι εμείς έχουμε, όχι πια σαν μουσειακό υλικό, ολοζώντανο θησαυρό στο στόμα και

στην καρδιά των εκατομμυρίων Ελλήνων, τα ιερά τροπάρια. Τροπάρια που τάγραψαν, τα μελοποίησαν κα τα έψαλαν μέσα στην Αγία Σοφία μεγάλοι ποιητές και μουσικοσυνθέτες, που ανάμεσα τους είταν ακόμη και αυτοκράτορες και πρωθυπουργοί του Βυζαντίου, οι οποίοι τα έψελναν έτσι μαζί με τον λαό. Έρχονται οι βραδιές των Χαιρετισμών, έρχουνται οι νύχτες της εβδομάδας των Παθών, και οι εκκλησίες δεν χωράνε τους ορθοδόξους, που ψέλνουν μαζί με τους αυτοκράτορες μας τους ίδιους στίχους, την ίδια μουσική, τα ίδια «τραγούδια του Θεού», όπως τάλεγε ο Παπαδιαμάντης, με τον ίδιο τρόπο, που μας παράδωσαν στοματικά όλες οι γενεές των φτωχών και απλοϊκών ψαλτάδων από τα χρόνια του Βυζαντίου ως τα χρόνια μας.

Αυτή τη μουσική παράδοση, την ιερή και πανάρχαιη, αγωνίζονται να διασπάσουν, να παραποιήσουν οι διάφοροι ανόσιοι και άμουσοι κονταδόροι, που ακούγονται, δυστυχώς ακόμα να παρεμβάλλουν τις φωνητικές επιδεικτιάσεις τους ανάμεσα στους σεμνούς ύμνους της λειτουργίας σε μερικούς ναούς της Αθήνας. Τους ακούν από το ραδιόφωνο και τα φτηνά χωριά της επαρχίας, που έχουν ως πρότυπο καλαισθησίας την Αθήνα, και αρχίζουν να πιστεύουν πως είναι πολιτισμός αυτή η γελοιοποίηση της Βυζαντινής μουσικής, όταν παρουσιάζεται μέσα στον ιερό χώρο της προσευχής, κουνώντας τους τετραφωνικούς φραμπαλάδες της πάνω από τα σεμνά και μεγαλοπρεπή της άμφια.

Εκείνο που θέλω να προσθέσω σαν κατακλείδα, είναι τούτο. Το θέμα δεν είναι αν η εθνική θρησκευτική μας μουσική είναι καλή ή κακή. Το θέμα είναι αν οι εκτελεστές της είναι καλοί ή κακοί ψάλτες. Διότι και ο Μπετόβεν στα χέρια μιας πρωτάρας πιανίστριας είναι ανυπόφορος. Πρέπει, λοιπόν, να εξαναγκάσουμε, εμείς οι χριστιανοί, τους διάφορους ναούς, να αποχτήσουν αληθινές, μόνιμες και καλοπληρωμένες χορωδίες ανδρικών και παιδικών φωνών. Και να καταλάβουν καλά, πως η Βυζαντινή Μουσική είναι μονοφωνική ή ομοφωνική, όπως η αρχαία και όπως η δημοτική μας μουσική(…).

Πηγή: cognoscoteam.gr